

ІСТОРИЯ ТУРИЗМУ ГАЛИЧИНИ В АНТРОПОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Поліна Вербицька

Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національний університет «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-3123-0768>
polinaverbytska@gmail.com

© Вербицька Поліна, 2019

Статтю присвячено проблемі актуалізації потенціалу маловідомих сторінок історії туризму Галичини другої половини XIX ст. та його непересічних фундаторів. Виокремлено та узагальнено дослідницьке поле наукової проблематики історії й антропології туризму. Проаналізовано опис студентських мандрівок 1883–1885 рр., що міститься у нарисі Івана Крип'якевича «З історії галицького краєзнавства» як джерело історії й антропології туризму. З'ясовано потенціал історичних досліджень із туризмознавства як надбання європейського культурного туризму.

Ключові слова: історія туризму, антропологія туризму, туристичне краєзнавство, мандрівка, Галичина.

HISTORY OF TOURISM IN GALICIA WITHIN ANTHROPOLOGICAL DIMENSION

Polina Verbytska

Institute of the Humanities and Social Sciences
Lviv Polytechnic National University
<https://orcid.org/0000-0003-3123-0768>
polinaverbytska@gmail.com

© Verbytska Polina, 2019

The article deals with the problem of actualizing the potential of largely unknown pages of the history of tourism in Galicia in the second half of the 19th century and emphasizing the role of its remarkable founders.

The research field framing the scholarly issue of tourism history and anthropology is outlined and summarized. The main thesis of the article is that tourism anthropology enriches the history of tourism with a human dimension focusing on such aspects as studying motivation and behavior of tourists as well as exploring social, economic and cultural impact of tourism on the host population and society. Tourism activities in the past provide valuable information about social and cultural development and changes taking place in society. The given paper signifies the value of the sources of tourism history and anthropology in improving our understanding of interrelationships between leisure, culture and social changes.

History of Galicia tourism was found out to be related to the activities of its founders Ivan Franko and Ivan Krypiakievych, who in their writings did not only stress the cognitive and educational value of tourist trips for Ukrainian society but also initiated tourism research activities of young scholars. Within the context of history and tourism anthropology Ivan Krypiakievych's essay «On the History of Galician Local History» (1932) is claimed to be of considerable interest. The work provides detailed description of six journeys of student youth in Galicia, Bukovyna and the Carpathians during the years of 1883–1888, which is based on the records of travelers and the chronicles of their touristic trip.

The given research focuses on analysis of the description of student trips of 1883–1885 in the above mentioned essay as a source of history and anthropology of tourism. It has been underlined that the description of student trips in the work by I. Krypiakievych is a valuable source for the history and anthropology of tourism of the second half of the XIX century, giving clues for us to understand motivation and behavior of the journey participants as well as providing rich ethnographic materials and information about the Galician society common lifestyle and the public life of Ukrainians, which is the subject of study of anthropology and the property of the tourism history. Prospects of historical research into development of tourism science in Ukraine as an achievement of European cultural tourism history are revealed in the article.

Key words: history of tourism, anthropology of tourism, journey, local history, Galicia.

Постановка проблеми. Історія туризму у світовому науковому дискурсі жваво дискутується у контексті превалювання у дослідженнях західного культурного досвіду. У цьому ракурсі туризм сприймається як процес географічного розсіювання від своїх витоків у Великій Британії та країнах Західної Європи, створюючи серію «периферійних задовольень» і поширюючись від вищих соціальних верств до масового суспільства [Turner, Ash, 1975].

У наукових працях здебільшого висвітлюється проведення вільного часу елітними верствами суспільства, що відбувається в туристичних умовах, таких як курорти або тривалі екскурсії. Ці форми туризму є престижними подіями, що відбувалися періодично в житті людей, а їхнє значення визначається кількісними показниками – тривалістю візиту й економічними витратами [Towner, 1995].

Такий загальноприйнятий образ мандрівок є «колоніальним» поглядом на історію туризму, західною моделлю його еволюції, згідно з якою туристична діяльність, що мала місце у західних культурах, поступово розповсюдилася на інші ареали, людей і суспільства [Towner, 1995]. При цьому акцентуються випадкові і престижні епізоди туристичної діяльності, превалює його механістичне відображення, що поширюється від заможних верств суспільства до широких мас населення. Такий підхід до висвітлення історії туризму пояснюється ще й тим, що більшість досліджень цієї проблематики відбувається у Великій Британії, інших країнах Західної Європи та Північної Америки [Towner, 1995].

Історичні дослідження туризму з інших регіонів та країн є маловідомими у світі, бо здійснюються національними мовами; бракує також й історичних розвідок цієї тематики. Проте саме локальна історія містить вагомий ресурс та представляє різноманітність місцевих та регіональних відмінностей у практиці дозвілля.

Аналіз досліджень. Вагомий внесок в дослідження теоретичних і прикладних аспектів туристичного краєзнавства в Україні здійснили Я. Серкіз, П. Тронько, О. Шаблій, М. Костиця, В. Круль, Я. Кравчук, С. Кукурудза, П. Штойко, Р. Лозинський, С. Кузик, Я. Луцький, В. Лавринюк, В. Петранівський, М. Рутинський, О. Свищ та інші дослідники. Водночас варто зазначити, що історичні дослідження туризму у контексті культурної антропології є недостатньо дослідженими в Україні й мають чималий потенціал для подальших наукових розвідок і популяризації на національному та міжнародних рівнях.

Мета статті. Відтак метою статті є ознайомлення із маловідомими сторінками історії туризму Галичини та його непересічними фундаторами крізь призму антропології туризму.

Виклад основного матеріалу. Сучасна культурна антропологія, зокрема семіотична та символічна антропологія, базуються на аналізі культурної репрезентативності – знаків, маркерів, символів, фольклору, мітів, візуальних зображень, що аналізуються як культурні тексти [Geertz 1972]. Антропологія туризму збагачує історію туризму людським виміром, акцентуючи увагу на такі його аспекти, як вивчення мотивації і поведінки туристів, а також дослідження соціального, економічного та культурного впливу туризму на приймаюче населення та суспільство, включаючи характер відносин між стороною, яка приймає, та мандрівниками [Hermans, Graburn, 1985].

Туризм у всіх його формах має важливе значення у житті людини у сучасному світі, є мірилом якості життя і певною компенсацією того, чого їй не вистачає у житті. Туристична поведінка і прагнення є прямими або непрямими показниками того, що є значним і значущим у житті людей, їх самосприйняття, соціальної групової ідентичності та соціальних прагнень. Стили туризму можуть бути провідними індикаторами фундаментальних змін, що відбуваються в суспільстві і національній культурі, змін, що можуть бути приховані в інших суспільних виявах [Hermans, Graburn, 1985].

Описи мандрівок, спогади їх учасників чи біографічні дослідження для соціокультурних антропологів дають різнобічні матеріали для висвітлення зв'язків між світоглядом і туристичним досвідом людей у соціально-психологічному вимірі. Цінність цих джерел полягає не лише у висвітленні ролі туризму у суспільстві, а насамперед у збагаченні нашого розуміння взаємозв'язками між туризмом, культурою, соціальними групами і суспільними змінами.

У цьому контексті значний потенціал розвитку історії туризму містить туристичне краєзнавство Галичини і діяльність видатних його організаторів. У другій половині XIX ст. у результаті конституційних реформ в Австро-Угорщині у Галичині створюються сприятливі умови розвитку національного життя, зростанням національної самосвідомості українців. У 1861 р. у Львові засноване Товариство «Руська Бесіда», у 1884 р. відкрито Український театр. У 1867 р. започатковано діяльність громадської організації Товариства «Просвіта». Українські товариства опікувалися освітою та вихованням молоді.

Проблема залучення молоді до краєзнавчих мандрівок, що мали на меті пізнання історії, природи, господарства і культурної спадщини рідного краю, порушувалася не лише у працях відомих громадських і політичних діячів, істориків, освітян, але й реалізовувалася у їхній практичній діяльності. Зокрема, історія туризму Галичини пов'язана із діяльністю Івана Франка, котрий у своїх творах не

лише відзначав пізнавальне й виховне значення туристичних мандрівок для широких верств українства, але й ініціював краєзнавчу дослідницьку діяльність молоді. У 1883 р. І. Франко організував «Кружок етнографічно-статистичний для студіювання життя і світогляду народу», а також «Кружок для устроювання мандрівок по нашій краю» [Петранівський, Рутинський, 2005: 50].

Відомою постаттю українського туристичного краєзнавства був український історик Іван Крип'якевич (1886–1967), учень М. Грушевського. Окрім поважного історичного доробку, Іван Крип'якевич близько 200 праць присвятив краєзнавчій тематиці, обґрунтовуючи важливість дослідження історії краю [Свищ, 2013: 176]. І. Крип'якевич у 1921 р. ініціював створення «Кружка любителів Львова», що виник при товаристві «Просвіта» та мав на меті плекати любов до рідного краю через поширення знання його історії, старовини й культури живим словом, письмом у пресі й окремими виданнями. Гурток організував екскурсії містом та його околицями. Згодом створено краєзнавчо-туристичне товариство «Плай», що займалося краєзнавчими дослідженнями, опрацюванням і популяризацією наукових та туристичних матеріалів. І. Крип'якевич був також редактором видання «Туристики і краєзнавства» (додатка до газети «Діло»), де публікувалися нариси з історії туризму і краєзнавства, туристичні хроніки [Петранівський, Рутинський, 2005: 51].

У контексті історії та антропології туризму нарис Івана Крип'якевича «3 історії галицького краєзнавства» (1932) викликає неабиякий інтерес для дослідників історії й антропології туризму. У праці міститься детальний опис шести мандрівок студентської молоді, що здійснювалися у 1883–1888 рр., співорганізатором яких був І. Франко [Крип'якевич, 1932]. Опис подорожей ґрунтується на записях мандрівників.

У цій статті проаналізовано перші три мандрівки студентської молоді, опис яких міститься в історико-краєзнавчому нарисі І. Крип'якевича, у контексті антропології туризму. Перша студентська мандрівка відбулася у серпні 1883 р. [Крип'якевич, 1932: 3]. Відповідно до програми вона тривала 5 днів і здійснювалася зі Станіслава до Манявського Скиту. Учасниками походу було 20 студентів із різних міст – Станіслава, Коломиї, Перемишля, Сокаля, Тернополя, Відня, проте жодного представника не було із Львова.

У 1884 р. відбулася друга студентська подорож. Мандрівкою опікувався Гурток для організації мандрівок краю, що виник при Академічному братстві Львівського університету з метою «привести в систему і порядок то, що минулого року розпочала наша молодіж під впливом

розбудженого чуття товариського і патріотичного» [Крип'якевич, 1932: 5]. Подорож проходила за маршрутом Львів – Дрогобич – Борислав – Бубнище – Болахів – Гошів – Станіславів – Коломия – Ділятин – Жаб'є. У мандрівці брали участь відомі громадські і політичні діячі – Іван Франко, учитель Гр. Врецьона, Кость Левицький, медик Гринецький, Лев Гузар.

У 1885 р. організовано третю мандрівку студентської молоді, у ході якої студенти відвідали Тернопіль, Микулинці, Тереховлю, Копичинці, Чортків, Нижнів. Дністром мандрівники дісталися до Заліщик, а звідти подалися на Буковину через Кіцмань і Чернівці. Учасників походу було близько 25 осіб з числа студентів львівського, краківського, чернівецького і віденського університетів. До участі у подорожі запрошено також малярів Кирила Устияновича, Миколу Івасюка й Івана Панкевича; від Тернополя до Заліщик провадив туристів Ол. Барвінський [Крип'якевич, 1932: 9].

Метою туристичної мандрівок молоді були глибокі громадянські і патріотичні мотиви. «Нашою цілею єсть по-перше – спізнати богату природу нашого Підгірського краю, побачити в цілім її розцвіті величавости і подивляти багатство і розмаїтість її форм і об'явів, скріпити думки і сили до дальшої витревалі праці для свого і загального добра» [Крип'якевич, 1932: 6].

Варто зазначити старанність підготовки до мандрівок. Готуючись до другої подорожі, «Комітет мандрівників» під проводом Іларіона Грабовича заснував низку локальних комітетів, щоб підготувати прийом туристів, розмістив в часописах відозву і звістки про подорож, а також видав гумористичну програму мандрівки «В дорогу», складену Іваном Франком [Крип'якевич, 1932: 6]. Для третьої подорожі організаційний комітет старанно підготував маршрут походу, укладено програму і карту мандрівки, яку отримав кожний її учасник [Крип'якевич, 1932: 10].

У детальному описі туристичного маршруту містяться цінні відомості про стан історичної і культурної спадщини краю. У Дрогобичі студенти відвідали костел часів Ягайла, церкву св. Юрія. У Тереховлі туристи оглядали костел кармелітів, їх зацікавили в захристі пам'ятки малярства XVII і XVIII століття, зокрема портрети фундаторів костела Дульських. Відвідуючи руїни василіанського монастиря неподалік міста, мандрівники залишили такий його опис: «На вершині гори з вольним далеким виднокругом к сходові і полудню дрімали густою терниною і всяким зіллям руїни древньої будівлі. Важкий камінь подекуди почорнів, обріс мохом, та видно уперто ставить опір залізному зубові часу, що тут і там попрідав широкими щілинами кам'яні стіни. Монастир сам вельми прастарий, будований в квадрат. На чотирьох його углах ще доси тримають

сторожу чотири круглі башти, що зовсім мають вигляд великого татарського ковпака, котрим наражувались дикі борці орди. На вступі стоїть чотиригранна вежа, мабуть мешкання сторожа від брами; на гзімсі вікна уміщений рік 1723, рік, в котрім прибудувалася вежа, бо сам монастир має свій початок від часів Собеського. Опісля ми оглядали схоронені всеціло коридори, келії» [Крип'якевич, 1932: 7].

В описі мандрівки відчутне глибоке захоплення її учасників минувиною, небайдуже ставлення молоді до стану культурного надбаня. Так, під час оглядин водопаду Манявки туристи захоплено зазначають: «Яко-тако заховані руїни давнього монастиря вносять свої стіни поміж горбами зарослими лісками, самі омаюючись вкривають їх помалу вегетацією. Стрімкі смеречки і похилі берізки покривають некриті мури, вгризаючись у них своїми коріннями і довершують діло руїни. На кількох місцях слідні ще досить добре заховані малюнки церковні, але й вони підляжуть недовго зубові часу» [Крип'якевич, 1932: 4].

У ході мандрівки її учасники не лише ознайомлювалися із історичною і культурною спадщиною краю. Їх також цікавить його господарське життя, промисловий розвиток, становище робітників. Під час оглядин Борислава студенти ознайомилися із копальнями французького товариства на Волянці та життям робітників У Східниці туристи оглядали запусілі копальні нафти. В околицях Чорткова вони відвідали Ягольницю із фабрикою цигар [Крип'якевич, 1932: 6–8].

Мандрівники висловлюють стурбованість станом довкілля краю: «Гори тутешні при всій своїй імпонуючій красоті, представляють досить сумний вид. Велика часть верхів зовсім уже немає ліса, а тільки нужденні корчі та полотники, попереверивані мізерними, каменистими рілями. І ті ліси, що ще декуди блищать, рідкі і перенищені»; «дорога з Борислава до Східниці нужденна понад всякий опис, ніби гостинець, але знищений транспортами дерева і слотами» [Крип'якевич, 1932: 8].

Опис мандрівок містить рідкісні відомості про відносини мандрівників із мешканцями відвідуваних населених пунктів. У містечках і селах учасників мандрівки гостинно приймали. У Підгородці їх вітав парох Данилович та ознайомив студентів із стінними розписами у церкві та місцевою фабрикою гнутих крісел дідача Бредера. У Синевідську туристів приймав організатор селянської торговельної спілки Тишівницький, котрий допоміг їм оглянути відомий синевідський камінь на річці Стрий. У Говилові вони зустрілися із парохом церкви, місцевим поетом Яковом Савицьким. В Увислі студенти відвідали колишнього посла кромержзького сейму у 1848 р. Борисевича. Під час оглядин Чернівців мандрівники

відвідали соловія Буковини, знаменитого поета Ос. Федьковича [Крип'якевич, 1932: 6–10].

У ході мандрівок її учасники здійснювали активну просвітницьку діяльність та національну роботу серед місцевого населення. Так у Корчині мандрівники відвідали збори читальні, де І Франко прочитав свою розвідку «О початках нашого народного відродження за часів австрійського панування аж до р. 1848», а студенти виступили з концертом. З Болехова залізницею поїхали туристи до Калуша, де провели невеликий концерт, на якому др. Кость Левицький розповідав про конституцію, а І. Франко читав думу про Самійла Кішку. У Коломиї студенти брали участь у великому академічному вічі і концерті. У Дрогобичі студенти провели музичні вечорниці. У Хоросткові та Копичинцях, Гусятині, Чорткові, Теревовля, Чернівцях мандрівники провели концерти, під час яких відбувалися лекції [Крип'якевич, 1932: 8–10].

Активна громадська і просвітницька діяльність учасників мандрівок не залишилася непоміченою. За подорожуючими пильно стежила місцева влада, а в деяких випадках застосовувалися й санкції: «З Тернополя 3 серпня возами і пішки подалися прогульковці на Прошову до Микулинець; тут сконсигновано проти них жандармерію і не дозволено на проєктований концерт» [Крип'якевич, 1932: 9].

Окрім описів історичних і культурних пам'яток, інформативними для історії туризму є зібрані мандрівниками етнографічні матеріали, відомості про місцеве населення, його життя і побут. Зокрема, минаючи Плебанівку, Хатки і Лозівку, мандрівники зазначають, що околиця дуже гарна, а народ інтелігентний і досить заможний: «повсюду видно огрядні хати, хороші сади, всюди чути о науці, просвіті, читальнях» [Крип'якевич, 1932: 10].

Цікавими є спостереження студентів під час мандрівки Буковиною. «Нарід тут на перший погляд менше опрятний і достатний, як на Поділля. Жінки дрібні, смаглого лица, в мережаних но чорних сорочках і в грубих суконних огортках. Чоловіки, хоч рослі і хорошої, кріпкої будови, не відзначаються тим ясним супокійним поглядом і тою вродженою інтелігенцією, яка бє з лица подолянина. Жаль серце стискає подумавши, щото пянство і темнота а з ними нерозлучна нужда матеріальна підкуповують і нищать талант сього безневинного народу. Знати було також змаганя до насильної ромунізації українського населення» [Крип'якевич, 1932: 10].

В описі мандрівок містяться цікаві відомості про господарство краю, соціальне становище та громадське життя українського населення. «У Микулинцях було тоді шість товариств: рибачке, пчільничо-огородниче, охорони звірят, педагогічний гурток, «Шкільна Поміч» і читальня: міщане бажали заснувати ще ремісничу спілку і «Народню

Торговлю». «Міщане микулинецькі не належать зовсім до заможних людей; тут головно недостаток ґрунтів дається в знаки. Міщане не мають більше, як 3–4 морги поля. Вони то по більшій часті займаються шевством та кушнірством, а жінки роблять рибацькі сіти. І селянський нарід тут небогатий. Правда, поле урожайне, але біда в тім, що його у хліборобів мало. Найбільший богач в сих околицях має 24 морги. За то і робітник платиться вельми низько. Від одної копи припадає женцеві найбільше 5 снопів; коли ж жнець більше не положить як дві копи, то денно заробляє найбільше 10 снопів; косар дістає 40–50 кр. Околиці микулинецькі гарні: горбисті, а при тім щасливі, що тут нема ніколи повені, а дуже рідко і град навіщає. Для того то люде, хоч і як небогаті, не зазнають тої крайної бідноти і нужди, яку можна зустріти не на Поділлію. Люди тут більше інтелігентні як в деяких других сторонах» [Крип'якевич, 1932: 10].

Насамкінець варто зазначити, що інтерес суспільства до результатів таких мандрівок є важливим джерелом історії туризму. Зокрема, у київському часописі «Зоря» з'явився нарис, в якому невідомий автор відзначав важливість організації мандрівок для проведення етнографічних досліджень Галичини. Водночас автор критично відгукнувся про мандрівку студентів, що на його думку, не виконала своїх завдань, тому що мала характер випадковості і сентиментальності. На захист мандрівників виступив Олександр Барвінський у галицькому часописі «Діло» [Крип'якевич, 1932: 10].

Висновки. Опис студентських мандрівок, що міститься у праці І. Крип'якевича, є цінним джерелом з історії і культурної спадщини другої половини XIX ст., даючи нам розуміння мотивації і поведінки учасників мандрівки, а також рідкісний етнографічний матеріал, відомості про повсякденне та громадське життя тогочасного галицького суспільства, що є предметом дослідження антропології і надбанням історії туризму.

Історико-туристична діяльність молоді, якою опікувалася національно свідома еліта тогочасного українського суспільства, мала неабиякий громадянський і патріотичний потенціал для піднесення

національної свідомості українців. Історичний досвід становлення і розвитку туризму Галичини є важливим надбанням історії європейського культурного туризму.

1. Крип'якевич, І. (1932). *З історії галицького краєзнавства*, Львів: Наукове Товариство Т. Шевченка, 21 с.
2. Петранівський, В., Рутинський, М. (2005). *З історії галицького туристичного краєзнавства (друга половина XVIII ст. – 1945 р.); розвиток мандрівництва*. *Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*, 2 (12), с. 48–54.
3. Свищ О. (2013). *Краєзнавчі дослідження Івана Крип'якевича*. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету за 2012–2013 роки*, 13–14, с. 176–186.
4. Gregory, A. (1991). *The Golden Age of Travel 1880-1939*. Cassell, London.
5. Geertz, C. (1973). *Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight*. In: Geertz C (ed) *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books, 412–453.
6. Hermans, D., & Graburn, N. (1985). *The Anthropology of Tourism*. *Man*, 20(1), 189.
7. Towner, J. (1995). *What is tourism's history?* *Tourism Management*, 16(5), 339–343.
8. Towner, J., & Wall, G. (1991). *History and tourism*. *Annals of Tourism Research*, 18(1), 71–84.
9. Turner, L., & Ash, J. (1975). *The golden hordes: international tourism and the pleasure periphery*. London: Constable.

References

1. Krypyakevych, I. (1932), *From the history of Galician regional studies*, Lviv: Scientific Society of T. Shevchenko, 21 p.
2. Petranivsky, V., & Rutynsky M. (2005). *From the history of Galician tourist regional studies (second half of the XVIII century – 1945); the development of travel*. *All-Ukrainian scientific and theoretical magazine*, 2 (12), pp. 48–54.
3. Svysch, O. (2013). *Local lore studies of Ivan Kripyakevich*. *Scientific notebooks of the Faculty of History of Lviv National University for 2012-2013*, 13–14, pp. 176–186.
4. Gregory, A. (1991). *The Golden Age of Travel 1880–1939*. Cassell, London.
5. Geertz, C. (1973). *Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight*. In: Geertz C (ed) *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books, 412–453.
6. Hermans, D., & Graburn, N. (1985). *The Anthropology of Tourism*. *Man*, 20(1), 189.
7. Towner, J. (1995). *What is tourism's history?* *Tourism Management*, 16(5), 339–343.
8. Towner, J., & Wall, G. (1991). *History and tourism*. *Annals of Tourism Research*, 18(1), 71–84.
9. Turner, L., & Ash, J. (1975). *The golden hordes: international tourism and the pleasure periphery*. London: Constable.